

Տարեկան դինը 10 բուրլ, կէս տարվանը 6 բուրլ:

Առանձին համարները 5 կօպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն Խմբագրատան մէջ.

Ուտարաքաղաքացիք զխնում են ուղղակի

Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաջտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լիցուով:

Յայտարարու թիւնն էրի համար մեարդում էն

խրաքանչիւր քառին 2 կօտէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ, Նամակ Խմբագրին:
 Ներքին լուրեր: — ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ,
 Ապրո-Ունդարի: Ֆրանսիա: Անգլիա: Նամակ
 Թուրքիայի: — Հեռագրեր: — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒ-
 ԹԻՅՆԵՐ: — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ, Նամակ Թուր-
 քիայի:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, 27 հոկտեմբերի

«Մշակ» լրագրի 196 համարում կարդացի պ. քթիչի Առստամանյանի համակը, որով նա ապացուցանում է՝ թե որչափ վնասակար աղբեղեցի-թիւն է ունենում յաջորդ սերունդի վրա, երբ վաղորօք, հասակ չառած մատաղ օրիորդներին Ղարաբաղում ամուսնացնում են՝ չափաւոր 35 տարեկան երկակիակազմ տղամարդերի հետ։ Սրա վրա յարգելի պարունը աւելացնում է, որ Ղարաբաղում ծնողները իրանց աղջիկներին բռնութեամբ 13 տարեկան հասակում, օրոցնցից մի երկու տարի էլ չարչուրութեամբ աւելացնում են, ուրեմն 11 տարեկան ժամանակը, ապիս են մարդի իրանց գլխիցը շուտ ուղղ անելու համար, իսկ վայրենի ամուսնիք աշխատում է, որքան կարելի է քննրչ հասակի մատաղահաս խաղալիք գտնէ իր անասնական կրքերի համար։

Զը ցրցյ տալով մինչև անգամ բացառութիւնները, պարոնը ասում է, որ այդ ախտը ընդհանրացել է Ղարաբաղում, և վերջի վերջոյ զարաբաղցններին դուրս է բերում մի այնպիսի վայրենի ու բարբարոս ժողովուրդ, որ ճշմարիտ ասած մինչև օրս չեմ հանդիպած։ Այդ ծայրայեղութեամբ լի նամակը շատ վատ աղղեցողութիւն ունեցաւ ինձ վրա, առաւել ևս որ դա մի երիտասարդ բժշկի, ուրիշ խօսքով ասած՝ ուսումնականի գրչի ծնունդ էր։

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐԳԵԱՅԻՑ

Կ. Պոլիս, 22 հոկտեմբերի

Երեկ ոչ առաջի օրը, որ կիրակի օր էր, պատահեց անցնել դարձեալ խառ-քէօյի կողմերը. մի նորակի եւրօպացի թղթակից խնդրեց ընկերակցել պատրիարքի մօտ, պարտաւորութիւն հասարեցի այդ օրը գտնել նրան: Հանգիստ եւ խաղաղ եղանակով միայնի նստեցե՞ք Պերսիյի տակ, կապիմ-փաշա սամալ նաւաւատացի վրա ու յոյսը տուինք թիավարին խառ-քէօյի ուղղութիւնը: Ոսկեղջիւրի երկու եղբօրն էլ յափշտակոււմ էին եւրօպացու ուշքը: Այս քնի զմայլէ շէնք է, այն քնի բարձր կոթող է, այս ինչ գեղեցիկ զրահաւորերն են: Բացականչոււմ էք անդադար հարցաւորն ֆրանսիացին: Որչափ դիտելէ բացատրոււմ էի, ստեղծով. սա ծովափի նախարարութիւն է, ուր տեղի ունեցաւ պատերազմից առաջ եւրօպական զենպանաժողովը. սա էլ, որ կերեայ աշտտղից այսպիսի մօտ հեռաւորութեամբ, որ միայն մեր աչքին մօտ կերեայ, դա Գալաթիայի աշտարակն է, որ շինված է զէնուէզցող ձեռքով և որի մէջ պաշտպանվող զինվորն յունաց թագաւոր Կոնստանտինը, սա էլ, որ կը բարձրանայ Կոնստանտինի կրպով մեր ձախ կողմը, սա էլ յունաց աստղաբաշխական դիտարանն է, որ շինված է յունաց աղգային հաշուով Վիսարա՝ կոչվող թաղի մէջ և այլն: Վերջապէս կանգնեցինք խառ-քէօյի նաւաւատացի կշտին:— «Ո՛ր, քնի աղբաւ թէ՛ղ է՝ դուրս թռաւ եւրօպացու. բերանից:— «Վո՛ւմ է այն հռչակաւոր մարդու ծնում և քնակ-

Դուք, պ. խմբագիր, անուշուշ ծանօթ էք դա
րաբարացիներին. նրանցից շատերը բնակում են
Թիֆլիսում և պարապվում են. վաճառականու
թեամբ, արքունի ծառայութեան մէջ, վարժա
պետութեամբ, բժշկականութեամբ և կան և
ուսանողներ, որոնք սովորում են տեղույս գիմ
նադիմաքերում: Դրանք, պէտք է ասած, քաջ
ուղղ կազմուածքի մարդիկ են, մի և նոյն ժա
մանակ ընդունակ և աշխատող: Դրա համա
մենք պարտական ենք մեր ծնողներին, մանա
ւանդ մայրերին, որոնք երեք չեն թոյլ տայ
որ իրանց նորածին մանկան համար ծծմայր վար
ձեն. մօր կաթով և առողջ օդով սննդված երե
խայից, յառաջանում է առողջ և ընդունակ սե
րունդ: Իմ կարծիքով միայնակ մի երկիր է մնա
ցել ամբողջ Հայաստանում, որի բնակիչները ա
ռողջակազմ են, բարձրահասակ և միմեանց նման
Այդ իրողութեան մենք պարտական ենք այն
բարեկազմը պայմաններին, որոնց մէջ ամուսնա
նում են Ղարաբաղում: Ահա պայմանները. 1)
ղարաբաղի տղամարդը ըստ մեծի մասամբ պը
տակվում է մինչև 25 տարեկան հասակը առնե
լով. 2) ամուսնանում է մի այնպիսի օրերորդի հետ,
որ 15—18 տարեկան է և 3) նորածին մանկան
միշտ ծիծ է տալի իր հարազատ մայրը, ուրեմն
հենց այդ պայմաններն են, որք արտաբերում են
մի առողջ և ընդունակ սերունդ: Շատ պարզ
բան է՝ մի 11 տարեկան կնամարդ զաւակ
ծնելուց յետոյ, չէ կարող կաթ ունենալ և
երբ նա ամուսնացած է մի 35 տարեկան տղա
մարդի հետ և այդքան մեծ զանազանութիւնը
մասականների մէջ, մեծ ազդեցութիւն պիտի ունե
նայ զաւակների հիւանդոտ լինելու վրա, ուրեմն
այդ հիւանդոտ երեխան, որ զուրկ է մայրական
կաթից լինով է մեծանում, քանի որ այնտեղ
ծծմայր վարձել սովորութիւն չէ և եթէ ցանկա
ւան էլ վարձելու, նրանք ճարպիդ անկարելի է
ուրեմն շատ ընկալուն է, որ նոր սերունդը կամ
գիտի փայտան և կամ եթէ մայրը ունենայ յա

վող տեղը, որի մօտ կերթանք» ասեցի խոււ ձայնով, էլ չը կարողանալով զսպել մաղձս Կ. Պօլսի հարուստ հայերի անպիտանութեան վրա:

Պատրիարքին բնակարան տանող փողոցները այնչափ ոլոր մոլոր, նեղ և ծուռ ու մուռ էին, որ սխալվելով ինքներս էլ սկսեցինք մոլորվել. վերջապես հայոց եկեղեցին նշանակեց ընտրելով, սկսեցինք բարձրանալ. առաջինս դուր եկավ յանկարծ մայրաքաղաք Սբեռնի Գալֆայեան, որը Կ. Պոլսի ամբողջ երկու հարիւր յիսուն հազար հայ բնակիչների մէջ իր հիմնած միակ որբանոցի հսկողն է և խնամողը. այդ արի հայ բարեբարուն ու պատկերը տպւած էր, կարծեմ՝ «Փարոս Հայաստանի» վերջնինքն համարի մէջ. — «Այս ձեռքը ընկած» ասեց բազմաշխատ հայ բարեբարուն ինչ ու առանց դէս ու դէլի բռնեց տարաւ մեզ իր հռչակաւոր որդանոցը, որը տեսնելու փափաղը վաղուց արդէն ունէի. — «Սա է պատրիարքաբանը» հարցրեց ապշած Ֆրանսիացին. — «C'est un orphelinat» նկատեցի. նա իոկոյն հասկացաւ, որ սա ճանապարհի մոլորութեան մի էր նախանշանած հաճէի դէպք է իր հետաքրքրութեան համար, փամբորջ շատ ուրախացաւ, չմնալ գտնել մեր տեսանիւնը։

Որբանոցը հիմնովը և մօտ տասն ու հինգ տարի խնամողը, ինչպես ասեցի, մայրապետ լրբունի Գալֆայանան է, որը լինելով մի շատ բնատանիքի ազնվի և բնութիւնից շատ անուանի գեղեցկութիւնամբ զարգարված, իր ամենաթմբամ մարտի մէջ պատանու է մի խոտալոյսն և մեծ պաշտօնների համար հովան մտաբանում, որի առաքելական դիմի՞չ խօսքը փոխում հայ էլիւիւր փառուկ սկիւղը և նուիրել է տալիս նորան մի բարեպաշտ ու մարդասէր գործուրբունութիւն։ Այդ մարդը լինում է նա, որը կոչված է լինում նախախնամութիւնից հայ ազգի խնամքը նորոգելու և ապագան վերականգնելու

տիք քիչ կաթ են նորանով կերակրել երեխային, այս վերջինս պիտի չիւանդոտ, բայց ամեն-
քը կարող են հաստատել, որ Ղարաբաղի մա-
նուկները շատ առողջ են և հիւանդոտ ներխո-
ւանիւ թիւը այնտեղ շատ քիչ է:

Այս իմ բոլոր ասածերիցս կարելի է եղբայր-
կեն, որ Ղարաբաղում ամուսնանալը չէ լինում
այն պայմանների մէջ ինչպէս ապացուցանում է
բժ. Առստամեանցը:

Այս ասելով եւ բռնորովին չը պիտի ուրա-
նամ, որ երբեք Ղարաբաղում 13 տարեկան աղ-
ջիկներ մարդու չեն տալի. պատահում է, բայց
զրանք բացառութիւն են կազմում: Օրինակի
համար ես յիշում եմ, որ մի 13 տարեկան օ-
րիորդ թաւառեանաց պատկի կ-ցի հետ, մի
զիւզազի երիտասարդ Տէր. Ղուկասեանց պսակ-
վեց մի Նաճառեանց օրիորդի հետ, որը 12 տա-
րեկան էր: Այսպէս օրինակներ պատահում են
ամեն տեղ. անշուշտ տարբ թիֆլիսում մի երի-
տասարդ Դանիէլբէկեանց պսակվեց թօսաթե-
ւեանց օրիորդի հետ, որ միայն 12 տարեկան էր:

Գալով այն բարբարոսությունն ու վայրենությունն վրա, որոնց առաջնում մկրտել է պաթիկը ամուսնով զարբաղցիներին, ընտանեկան կենսերի վերաբերությունամբ, ես ճշմարիտ ասած չեմ, եմ ոչ թէ զարբաղցիների անկարգություննց վրա, որոնց բուրբուլին ընդունակ չեմ համարում այդ տեսակի կեղտոտությունն, այլ չգտնում եմ, որ մի մարդ, լինելով մի քանի անձինքներից, անբաժանական, նա ընդհանուրին ըսկություն է ցեխտուել չառաջ բերելով ոչ մի ապացույց...

Դարաբաղդիներին մեջ կան ինչպես վերև ա-
յացի, վաճառականներ, աշխատանքներ, ծառա-
դոժներ, արուեստատիրներ և վերջապես ուսում-
ականներ, որոնք ընտանեկան կեանքի նշանա-
րկաթներն են։ Եթե ի՞նչ պակաս է նաև հատկապես
որոնք վայելում են այդ կեանքի քաղցրություն-
ը ու սէրը, լայց առանց ամենայն քննություն

ամար. դա լինում է Ներսէս պատրիարքը: Սըր-
ունի Գալֆայեանը թափանցում է այն հարիւ-
ւոր դեռափիթիթ հայ որբերի վիճակի մէջ, ո-
րոնց ծնողքը Հայաստանից կ. Պոլիս դաղլիկելով
անաղան տաճման աշխատութիւններէ համար,
ունեում են այստեղ և իրանց դաւակններին թող-
ում են զոհ կաննքի կատաղի ալլըքներին և ա-
նականութեանց ձեռքին: Սրբունի Գալֆայեանը
տում է, ինչպէս հարկաւոր հայ աղջիկներ ան-
էր անօգնական մնալով դեռ 6—7 տարեկան
ստակի մէջ վաճառուում են ձեռքից ձեռք, տու-
նց տուն մարդկանց անօրտութեան և անխնայ-
եան համար մի ժամանակ անաղան գերի լի-
նու համար, գերի, որի համար չը կայ ոչ մարդ-
ային կեանք, ոչ օր, ոչ լոյս... Օրիւնք Գալֆա-
եանի մաքառումը և մոտանջութիւնը իր բո-
ր կեանքը այս զոհերի վերստիմանը նուիրելու
ամար, այո, լինում է շատ բուռն, ծնողաց կող-
քը դրած խոչնդոտները, ընկերակիցների օրի-
տի կիզալարը, հասարակաց կարծիքի խտու-
նինը—այս ամենը այնպիսի դժուարութիւններ
լինում, որոնց վրայից անցնելու և արհամար-
բու համար, հարկաւոր է լինում ունենալ մեծ
մեծ և մեծ հողի, և այդ ամենը տալիս է ան-
նական որբերի Տէրը հայ առաքլնունհին. նա
բում է իր բոլոր աշխարային ասպարէղը ու
նշարակում է որդանոցի հաստատման, ունենա-
լով իր հետ Ներսէս պատրիարքի նման առա-
ջնների խրախոյսը և քառադպութիւնը:

Թէ է ինչ գերմարդկային աշխատութիւններով և
բնութեամբ իրենց կարողանում տառն ու
հնգ տարվա ընթացքում հարիւր յիս-
ուհի փոքրիկ որդ աղջիկներ մեծացնել, կը-
րել, տնտեսութիւն ու արուեստ սովորացնելով
որդիկ ամենապատկառելի մարդիկները հետ,
ծնւոր ու հայ վարժարանների դաստիարակու-
թյուններով, այդ մասին ամենաին սիրա-
նշանակալից և անկրկնելի արձագանք տա-
լիս Երանայի մասին Երանայի մասին Երանայի

անուանել նրանց բարձարու, բռնակալ, վայրենի, զազան և այլն,—այդ պատիւ է՛ն բերում մի մարդու, որ ուսումնականների շարքում պիտի համարվէր:

Վերջապէս ես հերքում եմ նամակագրի և այն ասածները, որ իբր թէ զարաբաղիչ հայրը բարբառոս է դէպի իրան մատաղ կինը որը աղջիկ ծնանելուց պատրաստ է իր նորածին դաւակին խղդիչը, ոչ թէ նրա համար որ նա դուրկ է մայրական զգացմունքից, այլ զրա պատճառը տղաբարձին է, ասում է պ. բօիշկը, այն տղա-մարդը, որ մեծացած է պարսիկների մտրակի տակ և թէ վայ այն կնոջ, որ աղջիկ-մանուկ ծնեց. ամեն օր, ամեն գիշեր նրա երեսը թուք ու մուր պէտք է գայ և այլն: Այդ կարծիքնե-րի համար կարող եմ ասել՝ նախ՝ որ ոչ մի տեղ աղջիկները այնքան հեշտ չեն ամուսնանում, ինչ-քան Ղարաբաղում և նրանց օգուտը տնտեսա-կանութեան մէջ շատ մեծ է, ուրիշն նրանք ծանրութիւն չեն իրանց ծնողներին և սրանք պատճառ չունեն չարչարանքի կենթարկել ի-րանց կանանց, որ նրանց աղջիկներն են ծնում և վերջապէս կինը միթէ որ և ինչ բանում մեղք ունի, երբ նա աղջիկ դաւակ է բերում: Պ. Բը-թիշկը թող մտաբերէ թէ որպիսի սրտառուչ տեսարան է լինում, երբ որ Ղարաբաղի նորա-հասրը ճօր տանից դուրս են բերում ու սկսում են տանել փեսայի տունը, ինչպիսի արտա-սուք են թափում նրա ծնողները և հարսա-նեաց տունը դառնում է մեռելատուն. բայց այդ տեսակ տեսարանները դուք երբեք չէք տես-նի: Թիֆլիսում և ուրիշ քաղաքում, և այդ տե-սարանները ցոյց են տալիս ծնողաց գորովա-գթութիւնը դէպի իրանց աղջիկ դաւակները: Եւ երկրորդ չը գիտամ պարսիկների մորակի վերա-հերձութեամբ պ. բօիշկը որ սերունդի համար է մատուցում. թէ ներկայ սերունդի վրա է ասելիքը, ժողովում բացառել. ովքեր են մեծացել պարսիկ-ների մորակցիների տակ. էս, Բնւոր, մեր ոնկեռ-

ութիւնների լսեցի պատրիարքից, որ ասելի ար-
անս կը զատուծ, որ զա գրվի առանձին գրքով
յի ազնիւ մարդու ձեռքով, ինչպէս մի հայ կըն-
այ բարեպաշտութեան ե քաջահոգութեան վէպ,
ան թէ կցկաուր կերպով մի քանի խօսք
ստե՛ծ եւ այստեղ: Ասանորոյ ին բաւականա-
ամ ստօկ մի քանի տպաւորական բաներ հա-
որդել ձեզ իմ այս ալցելութիւնից, որի ժա-
նանակ բոլորովին իրաւացի դարձացմամբ նկա-
նեց ֆրանսիացի թղթակիցը. «Est-ce qu'il y a
russi des dames missionnaires chez les armé-
niens et toutes ressemblent-elles à celle-ci?» —
հարկէ սա առաջինը չէ, որ տեսնում էք, ա-
նցի, եթէ այսպիսի միտինարներ չը լինէին
այսոյ մէջ, մթթէ հայ ազգի անունը կը լինէր
հնչէ հիմա աշխարհիս երեսին — J'étais loin de
l'attendre à cela, ասեց խեղճ միաբնո երօ-
պացին, էլ չիմանալով թէ քնչ դժուրք էր սըր-
բոյ մէջ, երբ լեզուս փառաբանում էր հայ աղ-
բ ընդհանուր անձնութիւնը...

Վայրապետը էլ չը գիտեր թէ քնչպէս յայտ-
նար իր երախտագիտութիւնը, տեսնելով իր բա-
ւութեան տան մէջ առաջի անգամ երկու սրտա-
ւու համակրող հօրը։— Այլբայց, տես թէ
չնեղութիւնների մէջ են որդիքս, տես թէ
շարատը քնչպէս փլաւ է, որի մէջ թծախնդիկ
մեր լինելով երկու ամենախեղբոր որբեր
ստարպէս հիւանդացած են, տես թէ... տես
է... Ահա՛ քի ստակալի բաներ սկսեց նկարագ-
ւել և յիշատակել, որ մնացի արիւնս ցամա-
ած։— Վայրապետ, այդ ամենը ի՞նչ յայտնի
սպիտի մի հազւագիւտ հօրիկ առաջ, չնոտ ա-
թ իր լինի ոչ միայն ձեռք և խնձ, այլ ևս բո-
ւոյն հայերի սպտուկ, վասնորոյ իւտեր Աստու-
ծ, զուգ զբաղեցրեմ այստեղ հօրիւն մինչև որ
միայնակ կը պտտուի և կը տեսնուի բոլորը
տես առաջ դեռածս որբերից երկուսն ու

